

Vidin Sicillerine Göre Zıştovi ve Yaş Antlaşmalarının Osmanlı Taşrasında Uygulanışı

The Implementation of Sistova and Jassy Treaties in the Ottoman Provinces According to Vidin Court Registers

Nagehan ÜSTÜNDAĞ ÖZDEMİR*

Öz

18. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun Avusturya ve Rusya ile mücadelesine sahne olmuştur. Yüzyılı kapatan 1787 savaşı, Avusturya ile Zıştovi Antlaşması (3 Ağustos 1791), Rusya ile de Yaş Antlaşmasının (10 Ocak 1792) yapılması ile son bulmuştur. Savaşların getirdiği ağır mali yüküyle birlikte Kırım'ı geri kazanma umudunun tamamen tükendiği bu süreç, Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri reformlarla kendini yenilemeye çalıştığı bir dönemdir aynı zamanda. Bununla birlikte, Avrupalı rakipleriyle diplomatik alanda mücadele eden Osmanlı devlet adamları, İmparatorluğun iç dinamiklerindeki değişmeye bağlı olarak taşrada seçkin bir grubun idarede etkin olmaya başlaması ile taşra yönetimi üzerindeki otoriteyi de sağlamlaştırma mücadelesi vermektedirler. Uluslararası antlaşmaların özellikle sınır boyundaki bölgelerde uygulamaya geçirilmesi, taşralı güçler ile merkez arasında, emir komuta zincirinin kırılabilirliği ve işlerliği ile ilgili önemli veriler sunmaktadır.

Üç büyük devletin savaşları esnasında sınır boyu haline gelen önemli bir merkez Vidin bölgesidir. Bugün Bulgaristan'ın kuzey batı ucunu oluşturan bu bölge, 18. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun Avusturya ve Rusya saldırıları karşısında en uç savunma mevzilerinden birini ifade etmektedir. Ayrıca bu dönemde bölgede hakim olan yerel bir ayan, Pazvantoğlu Osman, Osmanlı merkezi yönetiminin serhaddi ile ilgili olarak aldığı kararlarını uygulayan merci konumundadır ve taşra seçkinlerinin Osmanlı merkezi idaresi karşısındaki tutumlarını örnekleyen vakalar sunmaktadır. Bu nedenle Vidin şeriye sicilleri, Osmanlı ile Avusturya ve Rusya savaşının çeşitli safhalarını, bu savaşların neticesinde varılan antlaşmaların bölgedeki yansımalarını ve merkezi devletin taşra üzerindeki otoritesini resmetmeye yarayacak örneklerle doludur. Diplomatların masa başında kararlaştırdıkları antlaşma maddelerinin, savaş bölgesinde nasıl işlerlik kazandığını görmek sicillere aktarılmış olayların incelenmesi ile mümkündür. Bu nedenle bu çalışmada, Zıştovi ve Yaş Antlaşmalarının, Osmanlı'nın Balkanlardaki serhaddi olan Vidin bölgesinde nasıl ve ne derece uygulanabildiği incelenecektir.

Anahtar sözcükler: Zıştovi Antlaşması, Yaş Antlaşması, Vidin Şeriye Sicilleri, Pazvantoğlu Osman, Mütareke ve Musalaha, Eflak, Savaş Esirleri.

Abstract

18th century witnessed a series of struggle among the Ottoman Empire, Austria and Russia. The 1787 War, which closed the century, came to an end by the Sistova Treaty (August 3rd, 1791) with Austria and Jassy Treaty (January 10th, 1792) with Russia. This period, including the financial burden brought about by the wars as well as exhaustion of the hopes towards regaining Crimea, is also a time span in which the Ottoman Empire strove to restore itself by military reforms. In addition to this, the Ottoman statesmen, while keeping a diplomatic struggle with their European counterparts, sought to fortify the central authority over the provincial administration which

* Araş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, nagehanustundag@gmail.com.

had been seized by the local notables due to the changes in the Empire's inner dynamics. The implementation of international treaties in the frontline regions in particular, provides valuable data regarding the delicateness and efficiency of 'chain of command' between the central government and provincial powers.

An important center which turned into a borderline during the wars among the three big states was the Vidin region. This region, which forms the north-western part of Bulgaria today, was referring to one of the farthest defense places of the Ottoman Empire against the Austrian and Russian attacks in the 18th century. Furthermore, in this period, a local notable who was dominant in the region, Pazvantoğlu Osman, was an executive authority regarding the decisions of the Ottoman central administration on border zones and presents cases illustrating the attitudes of local notables towards the Ottoman central administration. Therefore, the Vidin court registers are full of cases depicting the various phases of the wars with Austria and Russia, reflections of the treaties on the region at the end of these wars, and the central authority in the provinces. To grasp how the provisions of treaties, which were concluded by the diplomats on the table, were put into action, can be possible through examining the cases in the registers. For this reason, how and to what extent the Sistova and Jassy Treaties could be implemented in Vidin, the border zone of the Ottomans in the Balkans are analyzed in this paper.

Keywords: Sistova Treaty, Jassy Treaty, Vidin Court Registers, Pazvantoğlu Osman, Truce and Treaty, Wallachia, Captives.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu, 18. yüzyılın başından itibaren kendilerini askeri açıdan geliştiren ve merkezi bir orduya sahip olan Avrupalı iki büyük rakibi Avusturya ve Rusya ile neredeyse kesintisiz bir şekilde savaşmıştır. Bu savaşlar bir taraftan İmparatorluğun coğrafyasını değiştirip tahrip ederken öte yandan giderek artan askeri harcamaların finansmanı, orduya gereken insan gücü ve malzeme takviyesi gibi önemli problemleri Osmanlı devlet erkanının önüne sermiştir. Askeri yenilgiler ve toprak kaybı bu yüzyıl savaşlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun kabullenmek zorunda kaldığı bir gerçek halindedir. Savaşlarda alınan yenilgilerin önüne geçmek için, ilk olarak orduda ve maliyede alınan düzenleme ve reform tedbirleri, yine bu yüzyılın özellikle son çeyreğinde uygulanmaya çalışılmıştır. Önce Avrupa ordularının askeri gücünü keşfetmeye yönelik zorunlu merak ile gelişen ilişkiler, elçilerin ve daha sonra öğrencilerin yolanmasına kadar giden bir "tanışıklık" ağının kapılarını açmıştır. Askeri teçhizat ve teknikleri takip edebilmek ve uygulayabilmek için yabancı uzmanlardan yardım alınması, Avrupa'yı takip edebilmek için uygulanan bir başka yöntem olmuştur. Bu gelişmeler ile birlikte Osmanlı imparatorluğu, Avrupa ile diplomatik ilişkilerine önem vermeye başlamış, devleti savunma şekillerinden birinin de antlaşma masası başında etkin olmak olduğunu fark etmiştir. Muharip devletler arası antlaşmalar en az savaş meydanları kadar gerilimli ve mücadele dolu olmaktadır. Diplomasi, doğru ve başarılı bir şekilde kullanıldığında, savaşan tarafların çıkarlarını mümkün olduğunca koruyacağı bir başka mücadele alanı olarak görünmektedir. Bununla birlikte, uzun süren savaşların getirdiği ekonomik ve askeri tahribat, mütareke ve musalaha şartlarının daha ciddiye alınmasını gerektirmektedir. Zor sağlanan barış koşullarının bozulmaması, özellikle bu yüzyılda savaş meydanından mağlup ayrılan Osmanlılar açısından oldukça önemlidir. Bu bakımdan Osmanlı İmparatorluğu için 18. Yüzyıl, diplomasinin gücünün anlaşıldığı bir dönemdir. Aslında devlet olarak tarih sahnesine çıktığından beri Hristiyan topluluklar ile uluslararası antlaşmalar yapan, ilişkilerini bu çerçevede düzenleyen Osmanlı ricalinin 18. yüzyıldaki yeni durumu, devletin Avrupa içerisindeki pozisyonun "Hristiyanlığın güçlü düşmanı"ndan Avrupa sistemi içerisinde bir partnere doğru evrilmesidir (Ziegler, 2004, s. 347).

18. yüzyılın sonunda Osmanlı ordusu, gerçek sayıları devletin kayıtları ile bir türlü uyuşmayan, askerlik dışı işlerle meşgul, genel disiplinden yoksun ve savaş teknolojisini takip edemeyen askeri

kuvvetler ile savaş meydanında hasmı yenmek ya da toprak kazanmaktan ziyade ancak savunmaya odaklanmış ve bunun için de emri altındaki askerin itaatini sağlama konusunda ciddi problemler yaşayan komuta kademesinden oluşmaktadır. Avusturya ve Rusya karşısında yaşanan askeri yenilgiler bu aksaklıkların net bir şekilde görülmesini sağlamıştır. Askeri açıdan yapılacak reformlarla bu eksikliğin giderilmeye çalışılması görüldüğü kadar kolay bir süreç olmayacaktır. 18. yüzyıl boyunca gelişen ve imparatorluğun idari- mali ve tabii olarak askeri yapısını etkileyen dönüşüm süreci, orduya nefer, levazım, mühimmat, yiyecek ve ulaşım araçlarını sağlayan taşra idarecilerinin kısmi olarak merkezi idarenin kontrolü dışına çıkmasını beraberinde getirmiştir. Taşradaki bu aktörler, eskiden olduğu gibi merkezden atanmak yerine genellikle yerli nüfusun seçkinlerinden oluşmaya başlamıştır. Bu seçkinlik, çeşitli yollarla kazanılabilir bir unvan haline geldiğinden, dönemin koşullarını iyi değerlendirebilenler genellikle ayan unvanıyla taşrada kontrolü ele geçirmişlerdir. Bu durum, yani taşra idaresinde iş görebilecek, devletin taleplerini karşılayabilecek ve bölge halkını bu taleplere göre organize edebilecek kudretteki bu kişiler, merkezi idarenin emirleri ile şahsi çıkarları arasında bir denge kurmaya çalışmış, şahsi çıkarlarına tamamen ters düşen emirleri uygulamamayı veya ertelemeyi tercih etmişlerdir. 18. yüzyıl sonunda özellikle Balkanlarda, taşra idaresinin kudretli ayanlarını görmek mümkündür.

Avusturya ve Rusya ile yapılan savaşların coğrafi, siyasi, ekonomik ve askeri bakımdan ana alanının Balkanlar olması, Osmanlı merkezi açısından taşra idaresini ve idarecilerinin niteliklerini oldukça önemli kılmaktadır. Taşra idaresinin kimlerle ve ne şekilde yürütüldüğü savaş ve ekonomi gibi hayati meselelerin çözüm şeklini belirlerken öte yandan bölgede yaşayan ahali açısından benzer bir şekilde günlük yaşamın akışını, geçim sağlama yollarını, güvenliği ve neticede ne şekilde hayatta kalınacağını belirleyen bir öneme sahiptir. Bununla birlikte, taşra idarecileri, Osmanlı diplomatik ilişkilerinde de bir şekilde etkili olan aktörlerdir. Devlet düzeninin taşrada uygulayıcısı durumunda olmaları, uluslararası antlaşma koşullarının da uygulayıcılığını içermektedir.

Bu çalışmanın amacı Osmanlı-Avusturya-Rusya ilişkilerinde 18. yüzyılı kapatan son antlaşmalar olan Zıstovi ve Yaş Antlaşmalarının taşrada nasıl ve ne ölçüde uygulandığını incelemektir. Avusturya ve Rus savaşlarının yaşandığı bölge olan Balkanlar, hem imparatorluğun iç dönüşümünün sonuçlarını yani yerel güçlerin merkez ile çekişmelerini ve bu mücadelenin sonuçlarını derin bir şekilde yaşamış hem de Avrupa devletlerinin emperyal arzusunun nesnesi olarak, gerçekleşen savaşların tüm ağırlığını çekmiştir. Bu nedenle Balkanlar bölgesinde Osmanlı serhaddini teşkil eden en önemli bölgelerden biri olan Vidin özelinde, uluslararası antlaşma kurallarının ne şekilde uygulandığı incelenecektir. Vidin, 1718’de Belgrad’ın Avusturya eline geçmesiyle serhat şehri haline gelen ve daha sonra da gerek Habsburg gerekse Rus saldırılarına karşı bu özelliğini 18. yüzyıl sonuna kadar koruyan bir bölgedir. Avusturya ve Rusya’nın Balkanlarda ele geçirmek istedikleri ve savaşların yaşandığı bölgeye dahil olan Vidin, stratejik olarak Belgrad ve Küçük Eflak bölgesinin ortasında yer almaktadır. Üstelik, 18. Yüzyılın kudretli ayanlarından olan Pazvantoğlu Osman’ın egemenlik bölgesidir. Bu yüzyılın son 10 senesinde Pazvantoğlu, taşra idaresinde giderek güç kazanmış, yeniçerilikten vezarete kadar giden bir kariyer sahibi olmuştur. Zıstovi ve Yaş Antlaşmaları maddelerinin bölgede hayata geçirilmesinde etkin rol oynayan bir kişidir. Her ne kadar bu süreçte henüz idari hiyerarşinin üst kademelerinde yer almıyorsa da yeniçeriler içerisinde saygınlığı şüphe götürmez durumdadır. Bir sınır bölgesi oluşu ve idaresinde bir ayanın güç kazandığı bu dönemde Vidin, uluslararası antlaşmaların pratikteki yansımalarını gözlemlemek için iyi bir ‘örnek alan’ olarak karşımıza çıkar.

Osmanlı İmparatorluğu mağlup olarak çıktığı savaşların neticesinde gerçekleşen antlaşma koşullarını hayata geçirmek için çalışmıştır. Ancak antlaşma koşullarından bazıları, sınır bölgesinde

yaşayan halkın etkin bir şekilde kontrolünü ve serhadde görevli askeri ve idari kadronun tam denetimini gerektirmektedir. Ancak 18. Yüzyıl sonuna doğru Osmanlı taşrasında merkezi idarenin kontrol zafiyetine düşmesi uluslararası antlaşmalarda uygulanması kararlaştırılan maddelerin sınır bölgelerinde hayata geçirilmesini zorlaştırmıştır. Bu çalışmanın temel problemi, Zıstovi ve Yaş Antlaşma maddelerinin Osmanlı taşrasında uygulamaya geçirildiğinde, merkezi idarenin karşılaştığı güçlükleri ve hangi maddelerin uygulanmasında sorun yaşadığını tespit etmektir. Yoğun bir yeniçeri nüfusuna ve güçlü bir yerel idareciye sahip olan Vidin bölgesi, bu iki tarafın kendi çıkarlarını korumak kaygısı ile merkezi idarenin onayladığı mütareke ve musalaha maddelerinin uygulanmasını sekteye uğrattığını gösteren bir örnek sunmaktadır. Vidin şeriye sicilleri, zikredilen antlaşma maddelerinin taşraya iletilmesi sürecini ve uygulamada meydana gelen aksaklık ve ihmalleri takip etmeye yarayan kayıtlar ihtiva etmektedir. Bu kayıtların tahlili, merkezi idarenin taşra üzerindeki otoritesinin sınırlarını ve kağıt üzerinde onaylanan uluslararası antlaşmaların pratiğe dökülmesindeki güçlükleri ortaya çıkarması bakımından son derece önemlidir.

Bu çalışmada Bulgaristan Milli Kütüphanesi'nde (Narodna Biblioteka Kiril i Metodiy) Vidin'e ait , S 68 (1789-1792), S6 (1791-1794), S69 (1795- 1796) ve S167 (1794- 1800) kodları ile kayıtlı dört adet sicil defteri¹ kullanılmıştır. Bu sicillerde kayıtlı olan ferman ve hükümler, Avusturya ve Rusya ile yapılan ateşkes ve barış antlaşmalarının maddeleri ve uygulama problemleri bağlamında değerlendirilmiştir. Öncelikle zikredilen antlaşmalara giden savaş süreci ve bu antlaşmaların mahiyeti açıklanacak, daha sonra serhat boyunu oluşturan Vidin bölgesinde mütareke ve musalahanın hangi maddelerinin uygulanmasında sorun olduğu ve bu sorunların kaynağı açıklanacaktır.

Zıstovi ve Yaş Antlaşmaları

1774 Küçük Kaynarca antlaşması ile Kırım'ı kaybeden Osmanlı İmparatorluğu 17 Ağustos 1787'de Kırımı geri almak üzere Rusya'ya savaş ilan etmiş ve 1788 yılı içerisinde Avusturya'nın da bu savaşa dahil olmasıyla, 18. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa sahasındaki iki rakip güç ile mücadelesine bir yeni sayfa daha eklenmişti. Bu savaş süreci içerisinde ilk dönemlerde Osmanlı İmparatorluğu'nun Avusturya'ya karşı bazı başarıları söz konusu olmuşsa da tutarlı bir gelişme sağlanmamış ve yenilgiler peşi sıra gelmeye başlamıştır. Osmanlı ile ittifak yapan Prusya, Avusturya'yı barışa zorlamış ve nihayetinde Avusturya barış görüşmelerini başlatmayı kabul etmişti. III. Selim Avusturya ile barış yapılmasını, özellikle Rusya ile mücadeleye daha kuvvetle eğilmek maksadıyla istiyordu ve bu nedenle barış anlaşmasıyla her iki tarafın savaştan önceki sınırlarına dönmesini yeterli buldu. Devlet ricalinin mütareke şartları üzerinde bir çok müzakeresinden sonra 6 Eylül 1790'da Meşveret Meclisi, Prusya temsilcisi tarafından kaleme alınan mütareke metnini kabul etti ve Prens Coburg'a yolladı. Çeşitli tashihlerden geçen metin 9 Muharrem 1205 (18 Eylül 1790) tarihinde Prens Coburg adına imparatorluk saray tercümanı Baron Ignaz von Strümer ve Sadrazam Şerif Hasan Paşa tarafından imzalandı ve Coburg'un bizzat imzalamasından sonra mübadele edildi. Bu şekilde 1791 senesi Haziran ayına dek geçerli olacak bir mütareke (Yergöğü mütarekesi) yapılmış oldu. Bu mütarekenin şartları arasında her iki tarafın çatışmalara son vermesi, karşılıklı sınır ihlallerinin engellenmesi, her iki devlete tabi ahalinin izin almaları halinde ticaret ve buna benzer işlerini halletmek için sınır geçişlerine izin verilmesi, Eflak'ta Avusturya'nın elinde olan yerlerde

1 Çalışmada Vidin Şeriye Sicilleri (VŞS) kısaltması ile gösterilecektir.

gereken miktarda asker bulundurması ve Osmanlı elinde olan kısımlarda ise Rusya ile devam eden savaş sebebiyle daha fazla miktarda asker bulundurabileceği ancak izinsiz olarak kimsenin Eflak bölgesine geçiş yapmaması gibi koşullar bulunmaktaydı (Beydilli, 2013a, s.467-468). Bu mütareke koşulları uygulamaya geçirilirken, nihai barış antlaşması için iki devlet arasında uzun süren görüşmeler ve toplantılar yapıldı. Bu tartışmalar içerisinde en önemli başlık “status quo” tabirinin her iki devletin halihazırdaki sınırları mı yoksa savaştan önceki sınırları korumalarını mı ifade edeceği üzerineydi. Nihayetinde savaşın önceki sınırları korunması, ele geçen toprakların iadesi ve daha önce iki devlet arasında yapılmış olan her türlü antlaşmanın yenilenmesi şeklinde yorumlandı (Beydilli, 2013a, s.469-470). Zıştovi Barış Antlaşması 3 Zilhicce 1205 (3 Ağustos 1791) de imzalandı ve 23 Ağustos’ta mübadele edildi.

Zıştovi Anlaşması 14 madde ve 1 hatime üzerine 50 sene müddetle akdedilmiştir². Bu anlaşmayla savaş ilanından önceki sınırlar korunmuş yani Avusturya, Belgrad ile birlikte ele geçirdiği diğer yerlerden çekilmiş yalnızca Tuna’nın sol kıyısında bulunan Banat bölgesinde bir miktar toprak kazanmıştır. Hotin kalesinin Ruslarla barış yapıncaya kadar Avusturya’da kalması ve barıştan sonra Osmanlıya iade edilmesi kararlaştırılmıştır (Uzunçarşılı, 1956: 570-572). Bu sınır çizimleri dışında Antlaşma maddelerinin içinde, her iki devletin elindeki esirlerin teslimi, Avusturya tüccar gemilerinin güvenliğinin sağlanması, her iki devletin reyalaları ve Eflak, Boğdan, Sırp halkından Osmanlı hilafına davrananları affı ve bu bölgelerin korunması gibi hususlar bulunmaktadır (Kurtaran, 2009, s. 271-272).

Avusturya ile antlaşma sağlandıktan sonra Rus cephesinde mücadele devam etmiştir. Osmanlı açısından, 1787’de başlatılan savaşın asıl hedefi olan Rusya, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması neticesinde bağımsız bir devlet konumuna gelen Kırım Hanlığını ilhak etmeyi hedeflemekteydi. Hanlık içerisinde siyasi bir karışıklık yaratarak, 1783’te bu hedefine ulaştı. Bu ilhaki bir senet ile tanımak zorunda kalan Osmanlı İmparatorluğu için Kırım’ın kurtarılması hem askeri hem de psikolojik motivasyon açısından büyük önem arz ediyordu. Rusya’nın Kırım’ı ilhakinin tanınmasının temel sebebi Osmanlı İmparatorluğu’nun savaşa hazır durumda olmayıştıydı. Ancak 1787’de Osmanlı devlet ricali arasında Rusya ile savaşı yürütülebileceğine dair güçlü bir kanı oluşmuştu. Bu nedenle 2 Zilkade 1201 (16 Ağustos 1787) de Rusya’ya savaş ilan edildi. Kısa bir süre sonra Avusturya, Rusya’nın müttefiki olarak savaşa katıldı ve Osmanlı İmparatorluğu için iki cepheli bir savaş başlamış oldu. Rusya ile savaş Avusturya ile olduğundan daha başarısız geçti³. Prusya ile Osmanlı arasındaki ittifak Avusturya’yı barışa zorlamayı başarmıştı. Bu cephenin kapanması Rusya ile mücadelenin daha etkin devam etmesi maksadını taşıyorsa da savaş alanında kayda değer bir gelişme yaşanmadı. Her iki devlet savaş süreci içerisinde barış antlaşması yapabilmek için birbirlerini yokladılar (Beydilli, 2013b, s.343). Prens Repnin’in hazırladığı barış antlaşması şartları üzerinde Osmanlı ricalinin tartışması neticesinde bir ön barış antlaşması hazırlandı. Bu ön antlaşmada; iki ülke arasında daha önce yapılmış olan Kaynarca Antlaşmasının geçerliliği, Eflak ve Boğdan’ın iadesi, Turla (Dinyester) Nehri’nin sınır kabul edilmesi, Rusya’ya terkedilecek istihkamlar meselesinin esas barış antlaşmalarında görüşülmesi maddeleri bulunuyordu. Bu mütareke şartları 11 Ağustos 1791’de Osmanlı tarafınca kabul edildi ve sekiz ay geçerli olması öngörüldü. Daha sonra barış antlaşması için yer tayini ve görüşmeler başladı. Uzun süren

2 Antlaşma maddeleri için bkz. (Kurtaran, 2009, s. 264-270).

3 Rusya’nın Tuna sınırını aşması üzerine orduyu harekete geçirmek ve toparlamak Osmanlı yönetimi için bir çok sorunu beraberinde getirmiştir. Orduya katılmamak için firar eden, veya “yola çıkub ayak sürümek misüllü” gönülsüz davranan taşra kuvvetleri ve onları kontrol eden taşra idarecileri ile mücadele etmek zorunda kalmıştır (VŞS 68, s.55a).

toplantılar neticesinde 15 Cemaziyelevvel 1206 (10 Ocak 1792) de on üç maddeden oluşan antlaşma metni Rusça ve Türkçe olarak hazırlandı ve mübadele edildi. 2 Cemaziyelahir 1206 (27 Ocak 1792) de tasdiknamelerin mübadelesi yapıldı ve antlaşma geçerlilik kazandı. Yaş Antlaşmasında Turla nehrinin iki devlet arasında sınır oluşu, her iki devletin ellerindeki esirleri serbest bırakması, Eflak ve Boğdan'ın iki sene vergiden muaf tutulması, Halkının herhangi bir savaş suçu ile cezalandırılmaması, toprağına geri dönmek isteyenlere izin verilmesi gibi maddeler de bulunmaktaydı (Beydilli, 2013b, s. 344-348). Aynı zamanda bu antlaşma ile daha önce Osmanlı-Rusya arasında yapılan 1774 Küçük Kaynarca Anlaşması, 1779 Aynalıkavak Tenkihnamesi, 1783 ticaret muahedesi ve Kırım'ın ilhakını onaylayan anlaşmanın şartlarının geçerli olduğu, kabul edilmiştir. (Uzunçarşılı, 1956:591-593).

Mütareke ve Musalaha Maddelerinin Sicillere Yansıması

Osmanlı ve Avusturya arasında mütarekenin yapılmasını takiben, İstanbul'dan mütareke koşullarını bildiren ve bu koşullara uyulmasını emreden bir çok ferman yollanmıştır. Özellikle savaşın hem sahnesi hem de lojistik destek sağlayıcısı olan bölgeler ve bu bölgelerdeki askeri-idari yöneticiler öncelikli muhatap konumundadırlar. Vidin bölgesi de stratejik konumu nedeniyle bu fermanların yollandığı yerlerden biridir. 68 numaralı ve 1789-1792 tarihleri arasındaki kayıtları içeren Vidin şeriye sicilinde mütareke ve uygulama koşulları ile ilgili kayıtları bulmak mümkündür. Bu husus ile ilgili ilk kayıt 19-29 Eylül 1790 (Evasıt-ı Muharrem 1205) tarihine aittir. Vidin seraskeri, muhafızı, kadısı ve tüm askeri birliklerin bilgisine yollanan fermanda Avusturya ve Osmanlı arasındaki mütarekenin⁴ Prusya Kralının aracılığıyla gerçekleşmiş olduğu, 18 Eylül 1790 (9 Muharrem 1205) tarihi itibarıyla geçerli olacağı ve 1791 senesinin Mayıs ayı sonlarına kadar (Ramazan 1205) devam edeceği belirtilmiştir. Mütareke 6 madde ve bir hatimeden mürekkep olup iki devlet arasında her cephedeki çarpışmanın sona ermesi anlamını taşımaktadır. Bu nedenle Vidin yöneticilerinin barış koşullarını korumaya özen göstermeleri önemle vurgulanmaktadır (VŞS 68, s.8a). Bununla birlikte mütareke döneminin bitişine yakın, Vidin bölgesine gönderilen bir diğer emir henüz mütarekenin bir anlaşma ile neticelenmediğini, bu nedenle ateşkes koşullarının bozulmaması şartıyla güvenlik önlemlerinin yükseltilmesini bildirir (VŞS 68, s. 69b). 17 Zilhicce 1205 (17 Ağustos 1791) tarihinde yollanan ferman ise Zilhiccenin 3. Günü (3 Ağustos) barış antlaşmasının imzalandığını duyurmaktadır (VŞS 68, s. 77b, s. 93a). Ağustos ayı içerisinde peş peşe gönderilen fermanlara göre musalahaya göre imza tarihinden itibaren 60 gün içinde Avusturya zapt ettiği kaleleri boşaltacak, Osmanlı memurlarına devredecek; Fethülislam kalesinden Vidin muhafızı, Ada Kalesinden ise Ada muhafızı sorumlu olacaktır. İlk dikkat etmeleri gereken, kalelerde bulunan mühimmatın durumu ve sayısını kontrol etmektir. Merkezi idare, Avusturya ile savaş bitmesine rağmen Rusya cephesinde mücadeleye devam ettiği için, bölgedeki harp levazımının durumundan haberdar olmak istemektedir. Kalelerle birlikte Eflak Bölgesinin de Osmanlıya iadesi gerçekleşmiştir. Bu bölgenin teslim alınması ve korunması ile ilgili hususlar, fermanlarda yer alan diğer konuyu oluşturmaktadır (VŞS 68, s. 79a, 82b). Osmanlı ve Nemçe (Avusturya) arasında yapılan ahitnamenin Vidin'e ve Tuna kıyısında bulunan diğer bölgelere bildirilen bir diğer maddesi, her iki devletin elindeki esirlerle ilgili uygulamadır. Barış Antlaşmasının yedinci maddesi olarak kayda geçen bu uygulama, Osmanlı devleti elinde bulunan ve dinlerini değiştirmemiş olan kadın, erkek ve çocuk tüm Avusturya esirlerinin toplanarak sınır bölgelerde bulunan Nemçeli görevlilere teslim edilmesini içermektedir (VŞS 68, s. 118b).

4 Mütareke maddeleri için bkz. (VŞS 68, s. 9a).

Rusya ile yapılan ateşkes ve barış antlaşmasının maddeleri, bu çalışmada incelenen sicillere yansımamıştır. İki devlet arasındaki uzlaşma hususundaki ilk kayıt mütarekenin yapıldığı ancak henüz musalahaya ulaşılmadığı için Vidin ve çevre bölgeleri herhangi bir taarruz durumuna karşı uyarılmak ile ilgilidir (VŞS 68, s. 104b, 107a)⁵. Ancak tüccarların korunması, Osmanlı'nın elindeki Rus esirlerin durumu ile ilgili bazı ipuçları bulmak mümkündür.

Rusya ve Avusturya ile yapılan barış antlaşmaları, daha önce devletler arası yapılmış olan ticaret antlaşmalarının da onaylanması ve devamını ifade etmekteydi. Bu nedenle, gerek Avusturya ve gerek Rusya tüccarlarının Tuna üzerinde ve çevre bölgelerde sorunsuz bir şekilde ticaret yapmalarını sağlamak Osmanlı İmparatorluğu'nun üstlenmiş olduğu bir sorumluluktur. Tüccarların karşılaştığı güçlükler ve sorunlar, Avusturya ve Rusya'nın İstanbul'daki elçileri vasıtasıyla Osmanlı merkezine iletiliyordu. Merkez ise sorun hangi bölgede cereyan etmişse o bölgenin askeri-idari sorumlularına çözüm için emir yolluyordu. Vidin gibi yeniçerilerin yoğun olduğu bir bölgede, taşra kuvvetleri üzerinde merkezi otoritenin kısmi olarak azaldığı bir dönemde, yabancı tüccar gemilerine ve mallarına yönelik saldırıları engellemek kolay değildi. Dolayısıyla, bu tarz usulsüzlüklere yönelik bir çok şikayete sicil kayıtlarında rastlamak mümkündür. Avusturyalı ve Rus tüccarların, mallarının gasp edilmesi, soyulması ve fazla vergi talebiyle karşı karşıya kaldığı çeşitli vakalar ve bu konuda Vidin idarecilerine merkez tarafından yapılan tembihlerde, yabancı tüccarın korunmasının ahit ve senetler ile garanti altına alındığı hususiyetle ifade edilmektedir (VŞS 6, s. 15a, 16a, 118b; VŞS 69, s. 40a)⁶.

Vidin sicilleri incelendiğinde, 1787'de başlayan Osmanlı- Rusya ve Avusturya savaşlarının akabinde gerçekleşen ateşkes ve barış antlaşmalarında, taşranın hassaten bilgilendirildiği iki konu başlığı ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi Eflak'ın korunması bir diğeri ise esir meselesidir.

Eflak'ın Korunması⁷:

Memleketeyn (Eflâk ve Boğdan Bölgesi), hem Avusturya hem de Rusya açısından ele geçirilmek istenen bir alandır. Her iki devletin bu bölge üzerinde çeşitli politik yatırımları ve hesapları bulunmaktadır. Balkan coğrafyasında egemen olmak isteyen Habsburglar, 17. yüzyıl sonundan itibaren fetih planları içerisine Eflak ve Boğdan'ı da katmışlardır. Balkan halklarının mezhep farkından kaynaklanan antipatisini aşmak ve Ortodoksların liderliğini elde etmek için Leopold, dinsel özgürlük vaat eden bir manifesto yayınladı. Ortodoksların kendilerine bir hamî arayışında olması ve Rusya'nın bu boşluğu doldurmak için harekete geçişi, Avusturya'nın bu dinsel 'hoşgörü' vaadinde etkili olmuştur. Karlofça Antlaşması ile neticelenen savaş döneminde Macaristan'ı ele geçiren Avusturya, süreçten Balkanlardaki nüfuzunu artırarak çıktı (Hochedlinger, 2003, s. 161-162), (Shaw, 1994, s. 300-302). Macaristan'dan sonra Avusturya'nın hareket bölgesi olan Prenslikler ve özellikle Eflâk, Osmanlı İmparatorluğu açısından hassas bir bölge haline geldi.

Rusya açısından Balkanların öneminin artışı ise 18. yüzyıl başlarında Rusya tahtına çıkan Petro ile gerçekleşti. Dini ve etnik köken olarak kendini Balkan halklarının doğal lideri olarak gören Petro

5 Kayıt tarihi 15 Rebülevvel 1206 (12 Kasım 1791).

6 Rus tüccarlar için bkz (VŞS 167, s.9b, 10a).

7 18. yüzyılda Eflak bölgesinde uygulanan nizam ve bölgenin stratejik önemi ile ilgili olarak bkz. (Özdemir, 2014)

bir 'Balkan Kampanyası' başlattı. Bölgeye yolladığı çeşitli ajanlar vasıtasıyla, Osmanlı egemenliğine karşı isyan etmelerinin karşılığında kendilerine çeşitli yardım vaatlerinde bulundu. Eflák ve Boğdan seçkinlerinin Rus saldırılarına destek vermelerine karşılık olarak Osmanlı hükümeti, bölgenin yönetimine Fenerli aileleri getirmeyi uygun buldu. Bunun sonucu olarak Tuna Prensliklerinde Fenerliler dönemi başlamış oldu. Rum kültürünün empoze edilmesi ve Fenerli voyvodaların vergi gelirlerini artırmak için yaptıkları suüstimaller, bölgede Osmanlılardan çok Fenerlilere karşı bir antipati oluşturdu. Bununla birlikte Tuna Prensliklerindeki seçkinler arasında, otonom bir statüye kavuşabilmek için uluslararası ilişkilerin kullanılması geleneği yerleşmiş oldu. (Jelavich, 2006, s. 112-113; Sumner, 1965, s. 42-44). 18. yüzyıl boyunca özellikle Rusya ile ilişkilerin toplumsal, kültürel ve politik anlamda kesintisiz olarak devam etmesini beraberinde getirdi.

Bu gelişmeler işığında, Eflák ve Boğdan Osmanlı İmparatorluğu açısından, 18. yüzyıl başından itibaren giderek artan Rus ve Avusturya tehdidine karşı bir savunma alanı olarak algılandı. Yüzyıl boyunca aralıklarla devam eden Osmanlı-Habsburg ve Romanov çatışmaları ve antlaşmalarında Eflák bölgesi ile ilgili belirleyici hedefler ve hükümler yer aldı. Özellikle II. Katerina'nın hükümdarlığı Balkanlardaki bu emperyalist hareket tarzının bir plan çerçevesinde uygulamaya geçirildiği dönem oldu. Eflák ve Boğdan'da bir 'Daçya Krallığı' oluşturulması ve bu krallığın başına Katerina'nın gözdelelerinden G.A. Potemkin'in geçirilmesi, Balkanların Rus egemenliğine girmesi hedefinin bir kısmını oluşturuyordu (Madariaga, 1997, s. 67-69). Her ne kadar Katerina'nın İstanbul ve Balkanlar için planladığı küçük ve bağlı devletçikler oluşturma fikri neticeye ulaşamasa da, 1768'de meydana gelen Osmanlı-Rus savaşında Rus kuvvetlerinin Balkanlar içerisine geniş ölçüde yayılması engellenemedi. Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rusya'nın bölgedeki etkisi daimi hale geldi. Bu süreçte 1774'te Küçük Kaynarca, 1779'da bu konuyla ilgili açıklayıcı bir düzenleme, 1783'te yine konuyla ilgili bir Senet, 1784'te bir Hatt-ı şerif, 1792'de Yaş Antlaşması ve 1802'de yine voyvodalıklar ilgili bir Hatt-ı şerif ile hem voyvodalıkların hak ve imtiyazları hem de Rusya'nın bölge üzerindeki denetim ve müdahale yetkileri genişlemiştir (Jewsbury, 1976, s.18).

Eflak Bölgesinin bu hassas konumu, Zıştovi ve Yaş barış antlaşmaları sürecinde de oldukça belirgindir. Öncelikle Avusturya ile Zıştovi Antlaşması öncesinde gerçekte mütareke maddelerinde Eflak reayasının üretim ve ticaret özgürlüğünün bir an evvel barış dönemi koşullarına getirilmesi, her iki devlet tarafından zapt edilen bölgelerin açılıp, halkın ve esnafın geçimlerini sağlamaları için gerekli muamelenin gösterilmesi önemle vurgulanmıştır. Henüz barış antlaşmasının gerçekte olmaması sebebiyle güvenlik tedbirleri elden bırakılmamaktadır. Bu nedenle Vidin'e yollanan fermanla ticaret maksadıyla bölgede seyahat edecek kişilerden yol izni taşımaları ve kendilerine kefil bulmaları talep edilmektedir. Ayrıca bu geliş-geçiş esnasında Avusturya ve Osmanlı Devletinin sınır görevlilerinin birbirleri ile iletişim halinde olmaları istenmektedir (VşS 68, s.12a, 16a).

Buna ek olarak Eflak ile Vidin'in komşu iki bölge oluşu ve Vidin yeniçerilerinin ticari faaliyetlerini Eflak sahasında da sürdürmeleri nedeniyle, bölgenin ve halkının özellikle Vidin yeniçerilerinden korunması özel bir önem taşımaktadır. Bir anlamda Eflak, Vidin'in arka bahçesi

olarak kullanılmıştır. Kereste⁸ ve zahire⁹ ihtiyacının çoğunlukla Eflâk'tan sağlanıyor olması, zaman zaman bu bölgenin kaynaklarının ve halkının, Vidin idarecileri ya da yeniçeriler tarafından taciz edilmelerine neden olmuştur. Eflâk'ın ve reayasının bu tür saldırılardan korunması merkez açısından her zaman tembih edilen hassas bir konu olmakla beraber bu korumanın her zaman mümkün olduğunu söylemek doğru değildir. Ekonomik açıdan Eflâk, Boğdan ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu açısından hububat, büyükbaş hayvan, bal, balmumu ve süt ürünleri kaynağı halindeydi.¹⁰ Bu ürünler, çeşitli milletlere tabi tüccarlar tarafından yerel pazarlardan satın alınıyor ve İstanbul'daki kapan pazarında satılabiliyordu.¹¹ Merkezi idare, İstanbul'un iâşesi ya da ordu ihtiyaçları için koyun, sığır ve hububat alımını gerçekleştiriyordu. Merkezi yönetimin bu işle ilgilenen görevlileri, ilk alımları gerçekleştiriyor ve ödenecek fiyatları da belirliyorlardı. Bu görevlilerin fiyatları belirlemek dışında daha geniş yetkileri de bulunmaktaydı ve bazı durumlarda bu yetki kullanımı müsadereye kadar genişleyebiliyordu. Bu nedenle zaman zaman idareci suiistimallerinin yaşanması kaçınılmaz olabiliyordu.¹² Bu durum Vidin idarecilerine yollanan fermanlarda hususiyetle vurgulanmaktadır. Eflak'a ticaret için geçmek isteyenlerin izin ve kefil bulma zorunluluğu, yeniçeriler için de geçerlidir. Mütareke akabinde bir çok yeniçeri Eflak'a ticaret vesilesiyle gitmek üzere izin istemiş ve kendilerine kefil bulup sicil defterine kaydettirmişlerdir.¹³ Yeniçerilerin Eflak'taki ticari işlerinin muhtevası ve hacmi ile ilgili kayıtlarda yeterince bilgi bulunmamasıyla birlikte, bu ticari işlerin sıklıkla yasa dışı bir şekilde yürütüldüğü açıktır. Merkezi idare, Eflak ile yasa dışı zahire alışverişinin engellenmesi ile hem Vidin'e hem de Tuna sahilindeki diğer bölgelere emirler yollamaktadır. Vidin halkının büyük çoğunluğunun yeniçerilerden oluşmuş olması ve bu yeniçerilerin daha önce de ifade edildiği gibi bölge ile ticari bağlantılarının bulunması, yasa dışı zahire ticaretinin de bu grubun bilgisi dışında gerçekleşmeyeceğini göstermektedir. Haziran 1791'de Vidin'e yollanan bir fermanla, Eflak'a yasa dışı olarak zahire nakil edilip satıldığı hakkında bilgi sahibi olunduğu ve bu işi gerçekleştiren herkesin cezalandırılması gerektiği ifade edilmektedir. Tuna kıyısındaki hiçbir yerden "bir habbe" bile zahire geçirilmesi ve satılmasına merkezin izni yoktur (VŞS 68, s. 70b).

3 Ağustos 1791'de Zıştovi Antlaşmasının imzalanması üzerine Eflak Bölgesi, Osmanlı İmparatorluğuna iade edilmiştir. Musalahanın akabinde Vidin Bölgesine gönderilen ferman, Vidin

8 Osmanlı ordusunun Rumeli'den kereste ihtiyacını karşıladığı en önemli bölge Eflâk bölgesidir. Eflâk'ın Vidin'e olan yakınlığı hem alışverişi hem de kanun dışı ticareti ve bazen yağma faaliyetlerini kolaylaştıran bir faktördür. Eflâk tarafından İsmail Kalesine gidecek kereste, Kalafat iskelesinden gemiye yüklenmiş ve navlunu yüz kuruşa anlaşarak, sefine kaptanına Eflâk voyvodası tarafından ödenmiştir. Eflâk'tan İsmail ve Kili kalelerine gönderilecek olan kereste Vidinli reislerin gemilerine yüklenmektedir. (VŞS 167:80b). 17 Şevval 1209 (7 Mayıs 1795).

9 Eflâk sadece ordunun ihtiyaçları için değil, Vidin ve Rusçuk gibi yakın şehirlere zahire ihtiyacı için de vazgeçilmez bir kaynak durumundadır. 4 Şaban 1207 (17 Mart 1793) (VŞS 6:7a; Topal & diğerleri, 2011, s.31-32).

10 Osmanlı İmparatorluğu'nun Eflâk'tan aldığı mallar ile ilgili bir değerlendirme için bkz. (Marinescu, 1981).

11 (Karpas, 2004:88).

12 (Jelavich, 2006:109-110).

13 Sicil defterinde birbirini takip eden ve aynı tarihe ait üç kayıta, çeşitli cemaat ve bölüklere tabi 15 yeniçerinin ticaret maksadıyla Eflak yakasına geçmek için talep ettikleri iznin verildiği belirtilmektedir. Bu üç ferman kaydında da ticaret ehlinin korunması hususuna gönderme yapılır, gerekli koşulları (ehl-i irz olmak ve sağlam kefilleri bulunmak) sağlamış olan bu yeniçerilerin, kurallara aykırı herhangi bir davranışlarında hem kendilerinin hem de kefillerinin cezalandırılacağı vurgulanır (VŞS 68, s. 19a, 19b).

muhafızı, kadısı ve yeniçeri zabitlerinin, Eflâk'taki reayanın rahat ve huzur içinde olmalarına dikkat ederek, bölgenin imarını ve halkın huzurunun temin etmelerini bildirmektedir. Buna ek olarak Eflâk halkının her türlü tacizden ve zulümden emin olabilmeleri için tüccardan ve savunma için bölgede bulunması gereken *yamakandan* başka hiç kimsenin, izinsiz olarak Eflâk'a geçmelerine ve yerleşmelerine izin verilmeyecektir. Özellikle Vidin *yamakanından* hiç kimse, görevi ve elinde izin kâğıdı olmadan Eflâk'a giremeyecektir. Eflak içerisinde çiftlikler oluşturmak kesinlikle yasaklanmıştır. Bu önlemin amacı Eflâk halkının canını ve malını çeşitli saldırı ve usulsüz uygulamalardan koruyabilmektir. Daha önce de bahsedildiği gibi Vidin yeniçerilerinin bölgedeki ticari aktivitesinin halkın huzuruna ve güvenliğine kast etmesi en büyük kaygılardan biridir.(VŞŞ 68:82b).

Eflak bölgesi ile ilgili bölgeye yollanan tüm emirlerin içeriği bölgenin ve bölge halkının korunmasına yöneliktir. Ancak bu emirlerin sıklıkla ve hususiyetle tekrar ediliyor olması, bölgeye yönelik usulsüz tutumların devam ettiğini göstermektedir. Vidin yeniçerilerinin Eflak halkının topraklarına ve mallarına yönelik saldırgan tutumu merkeze iletilen çeşitli şikayetlerde de açıkça görülmektedir¹⁴. Tüm bu verilerin ışığında, Zıştovi ve Yaş Antlaşmalarının bir maddesi olan Eflak bölgesinin ve halkının korunması koşulunun Osmanlı merkezi idaresi tarafından gerektiği gibi uygulanmadığı görülmektedir. Bun durumun temel sebebi ise merkezi idarenin Vidin bölgesindeki yeniçeri nüfusunu ve onlara liderlik eden yerel ayan Pazvantoğlu Osman'ı kontrol altına alamamasıdır.

Esir Meselesi

1740 ve sonrasında Osmanlı Devleti, kölelik ve kölelerin din değiştirmesi ile ilgili olarak baş aktör olmaya başlamıştır. Bunun en önemli nedeni fidiye uygulamasının¹⁵ kaldırılmasıdır (Smiley, 2012, s. 559). Bu uygulamanın kaldırılışı, ilk olarak Rusya ile yapılan 1739 Belgrad Antlaşması'nın bir maddesi olarak gündeme gelmiştir. Ancak aynı adlı antlaşmanın Osmanlı-Avusturya kısmında esirler için hala fidiye ödenmesi geçerlidir. Rusya'nın fidiye üzerindeki bu kararı, muhtemelen savaş esirleri için en fazla harcama yapan ve savaş masrafları artan devlet olmasından kaynaklanmaktadır (Smiley, 2012, s. 561-562). Esirlerin fidiye olmaksızın salıverilmesinde Osmanlı devletinin en temel kaidesi, bu esirlerin İslam dinine geçmemiş olmasıydı. Bu durum İslam dininin esirlere yönelik kurallarından kaynaklanmaktaydı¹⁶.

Avusturya ile mütareke görüşmelerinde üzerinde uzlaşılan ilk konu, her iki devletin elindeki esirlerin karşılıklı iadesi idi. Ocak 1791'de Nemçe tarafında 1.511 Müslüman esir, Osmanlı elinde ise 500 kadar Nemçeli esir bulunmaktaydı. Avusturya elinde bulunan esirlerin öncelikle Bükreş'te toplanıp Rusçuk tarafına geçirilerek teslimi düşünölmüşse de esir sayısı fazla olduğu için bu organizasyonun gerçekleştirilmesi mümkün görölmemiştir. Bu nedenle Müslüman esirlerin

14 Bu konu ile ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hatt-ı Hümayun katalogunda pek çok belge bulunmaktadır. Örnek olması açısından, Eflak'ten Vidin'e kaçak olarak mal getirilip satılması hususunda bkz (B.O.A. Hatt-ı Hümayun 2344/A); Eflak bölgesinde Pazvandoğlu Osman ve adamlarının halkın malına zarar vermesi, yağma ve talan uygulaması konusunda bkz. (B.O.A. Hatt-ı Hümayun, 229/12761).

15 Fidiye, sadece savaşta ele geçen asker ve ahali için geçerli olan bir uygulama değildi. Sınır boylarındaki askeri grupların geçim kaynaklarından biriydi. Düşman topraklarına esir toplamak ve daha sonra fidiye karşılığı salıvermek üzere akinlar gerçekleştiriliyordu. Bu uygulamanın 16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlı-Macaristan sınırındaki uygulama biçimleri için bkz. (Palffy, 2007).

16 Esir meselesinin İslam'da teorik değerlendirilmesi ve uygulama biçimleri için bkz (Özel, 1995).

yüzer kişilik gruplar halinde ve Vidin, Rusçuk, Bosna gibi sınıra yakın mahallerden geçirilmesi kararlaştırılmıştır. İstanbul'dan gelecek Nemçe esirleri ile mübadele edilmeleri kararlaştırılmıştır (VŞS 68, s. 31b). Burada belirtilmesi gereken, bahsi geçen esirlerin “miri esir” olmasıdır. Dolayısıyla, esir herhangi bir kimsenin malı sayılmamaktadır. Muhtemelen bu sebeple, şahısların ellerinde bulunan esirler hususunda özellikle vurgulandığı gibi Nemçeli esirler içerisinde İslam'ı kabul edenlerin bu mübadelede yer almayacağı belirtilme gereği duyulmamıştır. Ancak, savaş sırasında Avusturya ve Rusya askerlerinden Osmanlı topraklarına firar edenler, İslam'ı kabul etmiş olmaları ve hiç kimsenin mülkü olmayanların orduda istihdamı için bir karar çıkarılmıştır (VŞS 68, s. 100a)¹⁷. Dolayısıyla “miri esir” durumunda ve Müslüman olmuş esirlerin Osmanlı ordusunda istihdamı uygun görülmüştür.

Şahısların elindeki esirlerin teslim edilmesi konusunda problemler yaşanmıştır. Ellerindeki esirleri teslim etmek istemeyenler olduğu gibi, bu esirlerin Müslüman olduğunu iddia edenler de bulunmaktadır. Müslümanlığı kabul eden esirin iadesi mümkün değildir¹⁸. Avusturya elçisi bu sorunlarla ilgili çeşitli takrirlerini Osmanlı merkezine bildirmiştir. Vidin sakinlerinden Seyyid Mustafa Turnacı'nın elinde bulunan iki Nemçeli erkek esir bu şikayet konularından biridir. Babalarını da elinde bulunduran bu kişi, bölgeye gelen emirlerin akabinde onu teslim etmişken oğullarını elinde tutmuştur. Vidin muhafızı, kadısı ve gereken diğer görevlilere yollanan fermanda Avusturya ile yapılan ahitname hatırlatılarak esirlerin teslim edilmesi istenmiştir (VŞS 68, s. 84b). Benzer bir vaka bu kez daha fazla sayıda Nemçe esiri ile ilgilidir. Avusturya Ortaelçisi Baron de Herbert Rathkeal'in İstanbul'a bir takirinde, Vidin kazası ve çevresinde 1.000 kadar Nemçe esirinin bulunduğu, durumu tahkik için bir memur yollandığını ve bu memurun incelemesi sonucunda olayın doğrulandığını ifade etmiştir. Bunun üzerine Osmanlı merkezinin bölgede yaptığı araştırma sonucunda, bahsi geçen esirlerin, Vidin ayanı Pazvantoğlu Osman ve adamlarınca zorla tutulduğu ortaya çıkmıştır. Üstelik esirlerin Hıristiyan inançlarından vazgeçemedikleri sabittir. İslam'ı seçmemiş esirlerin Nemçe'ye iadesi konusunda yollanan emirlere itaat etmek isteyen kişilerin Pazvantoğlu tarafından engellenmesi de bir başka sorunu oluşturmaktadır (VŞS 6, s. 85b). Bu olaydan yaklaşık bir yıl sonra yine Pazvantoğlu Osman'ın karıştığı bir esir saklama vakası yaşanmıştır. Osmanlı merkezi savaş esirleri konusundaki emirleri ve konuyla ilgilenecek mübaşirleri defalarca bölgeye yollamıştır. Buna karşın esirler konusundaki problemler sona ermemiştir. Vidin bölgesinde hala Nemçe'ye teslim edilmeyen esirler bulunmaktadır. Pazvantoğlu Osman merkezin gözünde bu meselenin birinci muhatabıdır. Kendisinden izahat istendiğinde, Nemçeli esirlerin bazılarının öldüğünü, bazılarının kaçtığını, geri kalanların ise Müslüman olduğunu ifade etmiş, bölgede İslam'ı kabul etmeyen sadece 9 nefer Nemçelinin bulunduğunu izah etmiştir. Ayrıca Vidin ahalisinden bir gayrimüslim ve bir Yahudi şahsın elinde birer Nemçeli kadın esir olarak bulunduğu iddia edilmektedir (VŞS 167, s. 11b). Osmanlı merkezinin tehdit tonu giderek yükselen emirleri karşısında Vidin idarecileri Nemçe esirleri

17 Kayıt Tarihi, Evâil-i Rebûlâhir 1206 (29 Kasım-6 Aralık 1791).

18 İslam'ı seçen esirlerin kendi rızaları ile din değiştirip değiştirmedikleri, Osmanlı ile Rusya ya da Avusturya makamları arasında çeşitli şikayetlere konu olmuştur. Müslüman olan esirlerin din değiştirmeye zorlanmaları veya sahiplerinin esirleri teslim etmemek için bu şekilde ifade vermeleri iddiaları ile Osmanlı Merkezine bir çok şikayet gitmiştir. Bunun önüne geçmek için, Müslüman olduğu iddia edilen esirin, bazen kendi devletinin memurlarının da bulunduğu, bir topluluk önünde İslam'ı kabul ettiğini ifade etmesi, erkek esirler için sünnet kontrolü yapılması gibi uygulamaları gündeme getirdiler. 18. yüzyıl boyunca özellikle Rus esirler konusunda bu tarz uygulamaların yapıldığına dair veriler olmasına rağmen (Smiley, 2012, s. 564-568), bu çalışmada kullanılan Vidin sicillerinde, Müslüman olan esirlerin bu tarz uygulamalardan geçip geçmediğine dair bir veri yoktur.

ile ilgili, Nemçe memurlarını da yanlarına alarak bir araştırma yapmışlar ve teslim edilecek koşullara uyan hiçbir esir bulamamışlardır. Kadın esireler konusunda ise, yalnızca İstoruk isimli bir Yahudi'nin elinde bir adet esire bulunmuş ancak kendisi Yahudi olduğunu ve Nemçe'ye dönmek istemediğini belirtmiştir (VŞS 167, s. 12b).

18. yüzyılın son on yılında, taşra idaresine bir şekilde müdahil olmayı başaran ve kısa zamanda bu idarenin en önemli aktörü haline gelen Pazvantoğlu Osman, Osmanlı tarihinde bilinen güçlü ayanlardan birkaçı içerisinde sayılmaktadır¹⁹. Vidin bölgesinde, 1790lardan sonra, kendisinin de dahil olduğu yeniçeriler grubu üzerinde yüksek saygınlığı ve neredeyse mutlak bir otoritesi bulunmaktadır²⁰. Bu yüzyılın kuvvetli ayan tiplemesinin örneklerinden biri olarak, ekonomik ve askeri açıdan kendi otorite alanını genişletebilecek bir potansiyele sahiptir. Bu potansiyel Osmanlı İmparatorluğu'nun idari, askeri ve ekonomik anlamda yaşadığı dönüşümün sunduğu imkanlardan doğmuştur. Taşra idaresinde söz sahibi olan aktörlerin cizye toplama hakkını ele geçirmesi, iltizam sahibi olmaları, ya da yeniçeri eshamlarını bir şekilde ellerinde toplayabilmeleri gibi imkanlar zenginleşmelerini ve bu zenginlik ve saygınlıkla orantılı olarak belli bir çapta askeri kuvvet beslemelerini gündeme getirmişti. Pazvantoğlu Osman da bu imkanların hemen tamamından faydalanmış ve bu sayede Vidin'de kudretli bir ayana dönüşmüştür²¹. Bu nedenle Nemçe esirleri ile ilgili meselede hem bölge halkının hem de idarecilerin muhatap aldığı kişi Pazvant olmuştur. Esirlerin gizlenmesi gibi bir olayda, diğer yeniçerilerin kararlarını etkileyebilecek lider konumundadır. Bu durum Osmanlı merkezi tarafından da bilinmektedir. Yeniçerilerin veya diğer kişilerin ellerindeki esirleri bırakmak istememeleri muhtemelen iş gücü ve maddi çıkar elde etmek istemelerinden kaynaklanmaktadır. Ancak, bu esirlerin bir fidye karşılığı olarak serbest bırakılması ya da bir başkasına satışı ile ilgili verilere ne yazık ki araştırmada kullanılan sicil defterlerinde rastlanmamıştır. Fakat devletin, şahısların elindeki esirleri serbest bırakmaları için 100 kuruş ödemesi, bu esirlerden beklenen kazancın bu meblağın çok üzerinde olduğunu düşündürmektedir²². Özellikle de, daha önce bahsedilen bir kayıta olduğu gibi, esir sayısı binleri buluyorsa getireceği muhtemel kazanç oldukça fazladır.

Barış Antlaşmasının imzalanmasının akabinde, Vidin ve Tuna boyuna yollanan emirle, kendi rızaları ile İslam dinini kabul edenler haricinde tüm esirlerin tahliyesi ve Nemçe komutanlarına iadesi istenmiştir. Esir sahibi olanlara, her esir başına, hangi yaş, cinsiyet ve meslek grubundan olduğu fark etmeksizin, 100 kuruş ödenecektir. Ödeme, bölgede bulunan hazine ve avarız tahsildarları, mukataat ümerası, mültezimleri, amil ve muhassıllar tarafından yapılacaktır (VŞS 68, s.118b, 122a-b; VŞS 6, s. 23a-b). Aynı koşullar Rus esirler için de geçerlidir (VŞS 6, s. 10b, 11b).

19 Pazvatoğlu Osman'ın yaşamı ve faaliyetleri ile ilgili temel bilgiler için bkz. (Eren, 1964; Bajraktarevic, 1995, Beydilli, 2007).

20 Pazvantoğlu ve bölgedeki yeniçeriler arasındaki ekonomik ve toplumsal bağlar için bkz. (Üstündağ Özdemir, 2014, s. 277-299).

21 Pazvandoğlu Osman'ın cizye toplama hakkını elde etmesi için bkz. ((VŞS 68:81b). Ayrıca bkz. (Zens R., 2002:91; Özkaya, 1983:32-33).

22 1740larda Rus ve Avusturyalı esirler için fidye ve satış bedeli 100 kuruş ile 480 kuruş arasında değişmekteydi. Ancak esirin teslimi akabinde uzun müddet beklemek gerekiyordu ve biçilen bedelin bazen yarısı bazen de üçte biri gerçekten alınabiliyordu (Smiley, 2012, s.563).

Sonuç

18. yüzyıl sonunda Osmanlı İmparatorluğu Avusturya ve Rusya ile girdiği savaşlardan mağlubiyetle çıkmıştır. Bu iki devletin egemenlik altına almak istediği Balkanlar, neredeyse kesintisiz süregiden savaşlardan fiziki ve mali olarak en çok etkilenen bölgedir. Bu nedenle sınır güvenliği, askeri organizasyon ve bu arada halkın refahı hususunda merkezi idarenin en hassas olduğu bölgeyi de temsil eder.

Avusturya ve Rusya savaşlarını bitiren antlaşmalar, tarafların savaş başarılarına göre kazanımlarını veya kayıpları tespit ederken, sınır boyunda karşılıklı olarak güvenlik ve asayiş sorunlarını en kısa zamanda bertaraf etmeyi de amaçlar. Ancak bununla birlikte muharip devletlerin, mücadele ettikleri stratejik bölgelerin geleceği ile de ilgili yatırım planlarını içerir. Zıstovi ve Yaş antlaşmalarında bu özellikleri görmek mümkündür. Bu antlaşmalar toprak sınırlarını belirlemekle kalmamış, özellikle Eflak halkının ve bölgesinin Osmanlı ve diğer devletlerin müdahalesinden bir şekilde korunmasını gündeme getirmiştir. Antlaşmalar neticesinde Osmanlı egemenliğinde olan bu toprakların böyle hassas bir konuma taşınması, önce Avusturya'nın daha sonra Rusya'nın bölge içerisinde propaganda faaliyetlerini hızla yürütmelerinden kaynaklanmaktadır. Bunun ötesinde, Osmanlı İmparatorluğu açısından Eflak'ın korunması, dış güçlerin etkilerini olabildiğince azaltmak ve halkın refahını bozacak iç unsurları engelleyerek, sınır bölgesinin güvenliğini sağlamak anlamına gelmektedir. Eflak'ın hemen karşı kıyısında yer alan Vidin, Eflak'ın muhafazasında kilit bir öneme sahiptir. Öncelikle savaş esnasında Osmanlı savunma hattının en uç noktasında olduğu için her zaman askeri olarak tahkim edilmesi gerekmektedir. İkinci olarak, Vidin'de bulunan yoğun yeniçeri nüfusu ve bu yeniçerilerden biri olarak ekonomik güç kazanmaya başlayan, toplumsal saygınlığı bulunan Pazvantoğlu Osman, Eflak bölgesinden çeşitli yollarla gelir sağlamaktadırlar. Gelir elde etme yolu bazen ticaret, bazen vergi toplama, bazen de eşkıya grupları ile birlikte yağma faaliyeti şeklinde olmaktadır. Savaş dönemi ve akabindeki kaos koşullarında, yerel idarede söz sahibi olmaya başlayan bu ayan ve ona eşlik eden yeniçeri grubunun, çoğu zaman yasa dışı olan faaliyetlerinden Eflak'ı muhafaza etmek, hem uluslararası antlaşma şartlarının yerine getirilmesi hem de bölge halkının refah ve güvenlik problemlerinden bunalarak bölgede faaliyette bulunan yabancı ajanlarla işbirliği geliştirmelerine engel olmak bakımından hayatidir. Ancak Vidin şeriye sicillerindeki konuyla ilgili kayıtlar incelendiğinde, Osmanlı merkezi idaresinin Eflak bölgesini korumakta sıklıkla sorun yaşadığı anlaşılmaktadır. 18. yüzyılın bir karakteristiği olarak taşrada güç kazanan yerel unsurlar, Vidin özelinde yeniçeriler ve bölge ayanı, kişisel çıkarlarını zedeleyen merkez kararlarını uygulamamayı tercih etmektedirler.

Zıstovi ve Yaş Antlaşmalarında dikkat çeken bir diğer husus, esir meselesinin nasıl halledileceğidir. Antlaşmalarda esirlerin bedelsiz olarak karşılıklı iadesi kararlaştırılmıştır. Ancak uygulamada, bu esirlerin din değiştirmeleri durumunda, yeni inançlarına uygun olan devlet tabiiyetinde yaşamaları gündeme gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu açısından, şahısların mülkiyetinde bulunmayan esirler "miri esir" olarak adlandırılıp iadeleri konusunda bir tereddüt oluşmamıştır. Yine mülkiyeti devlete ait olan ama İslam'ı seçen esirler Osmanlı ordusu içerisinde istihdam edilmeye çalışılmıştır. Ancak, özellikle sınır boylarında, şahısların mülkiyetinde bulunan esirlerin toplanması ve iadesi bir çok sorunu beraberinde getirmiştir. Her esir için miri hazineye sahibine yüz kuruş ödenmesi kararlaştırılmış fakat bu sorunu çözmek için yeterli bir teşvik olmamıştır. İlk problem, esirlerin varlığının gizlenmesi ve inkar edilmesidir. Merkezi yönetim Tuna boyunda bir çok bölgeye

olduğu gibi Vidin'e de esirlerin saklanmaması ve teslim edilmesi yönünde emirler yollamıştır. Bir diğer problem, esirlerin Müslüman olduğu iddiasıyla teslim edilmemesidir. Din değiştirmenin rıza ile gerçekleşmesi ve gerçek olduğunun tespiti için topluluk önünde ikrar ve sünnet gibi uygulamaların harekete geçirildiği bilinmekle birlikte, incelenen dönemde Vidin sicillerinde bu iki uygulamanın varlığına dair bir veriye rastlanmamıştır. Ancak, özellikle Avusturya elçisinin, kendi halkından bazı kişilerin zorla esir tutulduğu ve gizlendiği ile ilgili birçok şikayeti, bölgedeki problemlere dikkat çekmektedir. Bir gelir kaynağı olarak düşünülen esirlerin teslim edilmemesi gibi vakalarda da bölge ayanı Pazvantoğlu ve ona eşlik eden yeniçerilerin bahis konusu edilmesi, taşrada kendi çıkarlarını devletin emirlerine rağmen korumaya çalışan grubun merkezle mücadelesine bir örnek teşkil eder.

Netice itibarıyla Osmanlı İmparatorluğu, savaşın getirdiği ağır bir yükte uğraşmak zorunda kalırken diğer taraftan antlaşma koşullarının uygulanmasını sağlamak için ek olarak çaba harcamak zorunda kalmıştır. 18. yüzyılın sonunda Osmanlı merkezi idaresi Avrupa ile diplomatik ilişkileri geliştirip savaş alanındaki yenilgisini masa başında telafi etmeye çabalamış; bununla birlikte İmparatorluğun iç dinamiklerinden faydalanarak güçlenen taşra seçkinleri üzerinde otoritesini artırmaya çalışmıştır. Uluslararası antlaşmaların taşrada uygulama biçimleri ve karşılaşılan problemler, Osmanlı devlet ricalinin dış güçlerin temsilcileri ile birlikte iç politikada belirli şekillerde ve derecelerde etkin olan çeşitli grupları idare etme ve yönetme kapasitesini ortaya çıkarmaktadır. Zıstovi ve Yaş Antlaşmalarında yer alan Eflak bölgesinin korunması ve esirlerin teslim edilmesi gibi maddelerin Vidin bölgesinde gereği gibi uygulanamıyor oluşu, Osmanlı merkezi idaresinin taşra yöneticileri üzerindeki otorite zafiyetine işaret etmektedir. Buna ek olarak uluslararası antlaşma şartlarının hayata geçirilmesindeki pürüzler, devletler arası problemlere yol açmaktadır. Osmanlı merkezi, bu konuda Avusturya ve Rusya'nın sınır boyu görevlileri ile birçok defa karşı karşıya gelmek zorunda kalmış, şikayete konu olan durumu düzeltmek için çalışmıştır. Ancak bu şikayetlerin devamlı hale gelmesi meselenin halledilemediğini göstermektedir. Osmanlı merkezinin taşra üzerindeki kontrol eksikliği bu türden olaylar vasıtasıyla Rusya ve Avusturya tarafından daha yakından gözlemlenmiş ve bu devletler çeşitli istihbarat elemanları vasıtasıyla Balkan sahasındaki yerel güçlerle daha yakın ilişkiler kurmaya çalışmışlardır.

Kaynakça

1. Arşiv Kaynakları

Vidin Şeriye Sicili No: 6, 68, 69, 167.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (B.O.A.) Hatt-ı Hümayun 2344/A ve 229/12761.

2. Araştırmalar:

Bajraktarevic, F. (1995). Paswan-oglu. *Encyclopedia of Islam* , VIII , 284-285. Brill.

Beydilli, K. (2007). Pazvandoğlu Osman, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* , 34 , 208-210. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Beydilli, K. (2013b) Yaş Antlaşması. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C.43, ss. 343-347). <http://www.islamansiklopedisi.info/index.php?klme=yaş+antlaşması>. Erişim Tarihi: 1 Ekim 2014.

Beydilli, K. (2013a). Zıstovi Antlaşması. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C.44, ss. 467-472). <http://www.islamansiklopedisi.info/index.php?klme=zıstovi>. Erişim Tarihi: 1 Ekim 2014.

- Eren, C. (1964). Pazvandoğlu Osman. *İslam Ansiklopedisi* , IX , 532-535. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Hochedlinger, M. (2003). *Austria's Wars of Emergence War, State and Society in the Habsburg Monarchy 1683-1797*. Longman.
- Jelavich, B. (2006). *Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar* (Cilt 1). (İ. v. Durdu, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.
- Jewsbury, G. (1976). *The Russian Annexation of Bessarabia: 1774-1828*. New York.
- Karpat, K. H. (2004). *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*. (R. Boztemur, Çev.) İstanbul: İmge Kitabevi.
- Kurtaran, U. (2009). *Osmanlı Diplomasi Tarihinden Bir Kesit Osmanlı-Avusturya Diplomatik İlişkileri 1526-1791*. Kahramanmaraş.
- Madariaga, I. d. (1997). *Çarıçe Katerine, Çağının Sınırlarını Zorlayan Kadın*. (M. Harmancı, Çev.) İstanbul: Sabah Kitapçılık.
- Marinescu, F. (1981). The Trade of Wallachia with the Ottoman Empire Between 1791 and 1821. *Balkan Studies* , 22 (2), 289-319.
- Özdemir, N. (2014). Tuna Kıyısında Komşuluk: Eflak "Nizamı" ve Vidin: 1790-1795. *Asia Minor Studies (International Journal of Social Sciences)* , 2 (4), 143-156.
- Özel, A. (1995). Esir. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* , 11 , 382-389. Türkiye Diyanet Vakfı.
- Özkaya, Y. (1983). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyanları (1791-1808)*. Ankara: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Palfy, G. (2007). Ransom Slavery along the Ottoman-Hungarian frontier in the Sixteenth and Seventeenth Centuries. G. David, & P. Fodor (Eds.), *Ransom Slavery along the Ottoman Borders* içinde (pp. 35-84). Leiden: Brill.
- Shaw, S. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye* (Cilt 1). (M. Harmancı, Çev.) İstanbul: E Yayınları.
- Smiley, W. (2012). The Meanings of Conversion: Treaty Law, State Knowledge, and Religious Identity among Russian Captives in the Eighteenth-Century Ottoman Empire. *The International History Review* , 34 (3), 559-580.
- Sumner, B. (1965). *Peter the Great and the Ottoman Empire*. Archon Books.
- Topal, M., & diğerleri, v. (2011). *Osmanlı İdaresinde Bir Balkan Şehri Rusçuk*. (M. B. Ferlibaş, Dü.) İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1956). *Osmanlı Tarihi* (Cilt IV). Ankara: TTK Basımevi.
- Üstündağ Özdemir, N. (2014). *18. Yüzyılda Vidin Şehrinin Sosyo-Ekonomik Panoraması*. Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Zens, R. (2002). Pasvanoğlu Osman Paşa and the Paşalık of Belgrade, 1791-1807. *International Journal of Turkish Studies* , 8 (1-2), 89-104.
- Ziegler, K.-H. (2004). The Peace Treaties of the Ottoman Empire with European Christian Powers. Randall Lesaffer (Ed.), *Peace Treaties and International Law in European History From the Late Middle Ages to World War One* içinde (ss. 338-364). Chapter doi:<http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511494239.016>. Erişim Tarihi: 16 Mayıs 2014.

